

Р.Х.БРАЙДЫН ХАЙКУ ШҮЛГИЙН ОРЧУУЛГЫН ТУХАЙ

Д.Будсүрэн⁸³

***Abstract:** Reginald Horace Blyth's Haiku, published in four volumes from 1949 to 1952, were anthologies of Japanese haiku. His books attracted the attention of many writers, most notably the Beat school poets such as Allen Ginsberg, Gary Snyder and Jack Kerouac mainly because of his assumption that the haiku was the poetic expression of Zen. The purpose of this paper is to examine how R. H. Blyth's translation of haiku was affected by his perception of haiku. First, it provides an overview of translations of haiku before Blyth in order to clarify characteristics of his translation. Next, it discusses his perception of haiku and features of his haiku translation. It concludes that Blyth's perception of haiku affected various aspects of his translation.*

***Түлхүүр үг:** Хайку, найруулга, киго, орчуулгын онцлог, арга барил*

Удиртгал

Режиналд Хорас Брайд 1949 – 1952 онд хайку шүлэг судлалын талаар дөрвөн боть бүтээлийг англи хэлээр хэвлүүлжээ. Энэ бүтээлийг нэр алдраа цуурайтуулсан Аллен Гинсберг, Гари Снайдер, Жек Керуак зэрэг яруу найрагч, зохиолчид уншин, хайку шүлгийг өргөн цар хүрээтэйгээр дэлхийд таниулахад томоохон үүрэг гүйцэтгэсэн юм.

Брайд хайку шүлэгт дорнын соёл, амьдралын хэв маяг агуулагдсан байдаг гэж үзээд хайку шүлгийн онцлог шинжийг бүтээлдээ тусгасан. Брайд энэ бүтээлээрээ хайку шүлгийн хэмнэл, бүтэц, киго буюу улирал илэрхийлсэн үгэнд анхаарлаа хандуулсан байдаг.

Тус өгүүллээр Брайдын хайку шүлгийн талаарх үзэл нь хайку шүлгийг англи хэл рүү орчуулахад хэрхэн нөлөөлж байсныг авч үзнэ.

Үндсэн хэсэг

Хайку шүлгийн анхны орчуулга

У.Ж.Астон, Б.Х.Чэмберлэйн нар хайку шүлгийг хамгийн анх орчуулж, өрнөдөд таниулсан байна. 1880 аад оны эхэн үед Астон, Чэмберлэйн нарын хайку шүлгийн орчуулга нь голчлон япон хэлний дүрмийн ном, хэл шинжлэлийн сурах бичигт хэвлэгдсэн байдаг. Астон хайку шүлгийн тухай “Үгийн хувьд маш хязгаарлагдмал арван долоон үетэй, шүлэгт оноосон нэр байдаггүй, хэт богино тул яруу найраг, шүлэг гэж үзэх боломжгүй юм” гэж үзэж байв. (伊東裕起, 2019:3)

Хайку шүлгийн орчуулгын хувьд тухайн бүтээлийн урлаг, уран сайхны үнэ цэнийг харуулахаас илүүтэйгээр үгчлэн орчуулах хандлагатай байжээ.

1902 онд Чэмберлэйн “Башёо ба Японы яруу найргийн эпиграмм” гэх өгүүллээ Asiatic Society of Japan сэтгүүлд нийтлүүлсэн. Хожим 1910 онд хэвлэгдсэн “Японы яруу найраг”

⁸³ ҮБХИС-ийн Гадаад хэлний сургалтын төв

номынхоо нэг бүлэг болгон оруулсан байдаг. Энэ өгүүллийн гол онцлог бол хайку шүлгийг эпиграм, харин хайку шүлэгчийг эпиграматист гэж нэрлэсэн.

Чэмберлэйн хайку шүлгийг урлаг, уран сайхны талаас нь үнэлж байлаа. Тэрээр хайку шүлгийг бие даасан шүлгийн төрөл гэж үзээгүй байж магадгүй юм.

Учир нь **а**. Чэмберлэйн хайку шүлгийг орчуулахдаа тухайн хайку шүлгийн тайлбарыг хаалтанд хийн нэмэлтээр оруулсан байдаг. Жишээ нь: Хаттори Рансэцүгийн хайкуг дараах байдлаар орчуулжээ. (伊東裕起, 2019:7)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга Б.Х.Чэмберлэйн	Монгол орчуулга Д.Будсүрэн
うめいちりん 梅一輪 いちりん 一輪ほどの あたたかさ	Ү-мэ и-чи-ри-н И-чи-ри-н хо-до-но А-та-та-ка-са	[Slowly] it mildens, as the plum [Ventureth forth,] blossom by blossom.	Чавганы модны цэцэг Нэг нэгээр цэцэглэх нь Урин дулаан

б. Өрнөдийн шүлэг тодорхой хэмжээний шүлгийн мөртэй, шүлэгт тохирсон нэртэй, толгой холбох, сүүл холбох гэх мэт хэмнэлтэй байдаг. Харин хайку шүлэгт эдгээр нь байхгүй. Хайку шүлгийн эртний грек хэлнээс гаралтай үг болох эпиграм гэж нэрлэсэн. Хэрэв хайку шүлгийг бие даасан шүлэг гэж үзсэн бол энэ үгийг ашиглахгүй байсан болов уу.

1930 – аад оны эхэн үеийн хайку шүлгийн орчуулга

1930 – аад онд Брайдын хайку шүлгийн орчуулгад нөлөөлсөн хоёр бүтээл хэвлэгдсэн байна.

1. 1930 онд хэвлэгдсэн Миямори Асатарогын “An Anthology of Haiku”
2. 1933 онд Х.Г.Хэндерсоны “The Bamboo broom”

Миямори Асатаро бол Кэйо их сургуулийн англи хэл, утга зохиолын профессор бөгөөд японы нэлээд хэдэн уран зохиолыг англи хэл рүү орчуулан хэвлүүлж байжээ.

Хэндерсон дайны дараа хайку шүлгийн талаар хэд хэдэн бүтээл гаргажээ. Харин “The Bamboo broom” нь түүний хамгийн анхны бүрэн хэмжээний ном юм.

1900 –аад оны хайку шүлгийн орчуулгаар Японы соёл, япон хэлийг түлхүү тайлбарласан байдаг. Харин дээрх хоёр бүтээл нь хайку шүлэгт тулгуурлан бүтээгдсэн байдаг. Мөн Миямори, Хэндерсон нар хайку шүлэг нь эпиграм гэсэн үзлийг үгүйсгэсэн байдаг. Миямори Асатарогын 841 хуудастай бүтээлд асар олон тооны хайку шүлэг байдаг.

Миямори бүтээлийнхээ эхний хэсгийг “Хайку болон Эпиграм” гэж гарчиглан, Европ болон АНУ-д хайку шүлгийг эпиграм гэж үздэг хэдий ч хайку шүлэг эпиграмаас ялгаатай, бие даасан шүлэг юм гэдгийг тайлбарлан бичсэн байдаг.

Хэндерсон мөн бүтээлдээ хайку бол шүлгийн нэг төрөл юм. Хайку шүлгийг эпиграм гэж үзэх буруу ойлголт гэдгийг онцлон тэмдэглэсэн байна.

Ийнхүү дээрх хоёр бүтээлээр хайку шүлгийг эпиграмтай адилтган үзсэн Чэмберлэйний үзлийг үгүйсгэн, хайку шүлэг бол бие даасан шүлгийн нэг төрөл юм гэдгийг онцолсон байдаг билээ.

Р.Х.Брайдын хайку шүлгийн орчуулга

1. Р.Х.Брайд хайку шүлгийн тухай

Р.Х.Брайдын “Хайку” дөрвөн боть, 1300 –аад хуудастай, нэгдүгээр бүлэг “Хайку шүлгийн оюун санааны үндэс”, хоёрдугаар бүлэг “Зэн, Хайку шүлэг дэх оюун ухааны илрэл”, гуравдугаар бүлэг “Хайку болон Шүлэг”, дөрөвдүгээр бүлэг “Хайку шүлгийн дөрвөн их найрагч”, тавдугаар бүлэг “Хайку шүлгийн арга барил” гэсэн таван бүлгээс бүрддэг.

Брайдын хайку шүлгийн талаарх үзэл бодол нь түүний “Хайку” нэгдүгээр ботийн оршил хэсэгт байх “Хайку шүлэг бол дорнын соёлын цэцэг, амьдралын хэв маяг юм. Хайку шүлгийг Зэнийн өнцгөөс ойлгож, таних хэрэгтэй” гэсэн байдаг. (Blyth, 1981:3)

Дорнын соёл, мөн Зэн гэх өнцгөөс хайку шүлгийг ойлгох хэрэгтэй гэсэн санаа нь “Хайку” дөрвөн ботид удаа дараа дурдагдсан байдаг. Энэ нь Миямори болон Хэндerson нарын бүтээлд дурдагдаагүй Брайдын өөрийнх нь онцлог шинж байсан юм. Тэрээр дорнын соёл болон Зэнийн тухай ойлголтыг “Хайку” нэгдүгээр ботийн нэгдүгээр бүлэгт дорнын соёл, хоёрдугаар бүлэгт Зэнийн тухай нэлээн дэлгэрэнгүй бичсэн байна.

Эхний боть 393 хуудастай, үүний нэгдүгээр бүлэг нь 154 хуудас буюу номын 40 орчим хувь эзэлсэн байдаг. Хоёрдугаар бүлэг нийт номын дөрөвний нэг буюу 93 хуудаснаас бүрддэг.

Нэгдүгээр бүлэгт дорнын соёлын үндэс болох Буддизм, Зэн, Даосизм, Хятадын яруу найраг, Күнзийн сургаал, Дорнын урлаг, Вака, Рэнку, Чадвар-Икэбана-Чя но Ю, Шинто гэх дэд бүлгээр хайку шүлэгтэй холбон тайлбарласан байна.

Хоёрдугаар бүлэгт хайку шүлгийг Зэнтэй холбон бичсэн байдаг. Зэнийн онцлог шинжийг тодотгосон Амин хувиа хичээхгүй байх, Ганцаардал, Талархах, Үтгүй байх, Зөрчилтэй байдал, Шог хошин байдал, Эрх чөлөө, Эгэл байдал, Хайр, Зориг зэрэг арван гурван сэдвийг дэвшүүлжээ. Брайд эдгээр арван гурван сэдэв тус бүрийн онцлог шинжийг утга зохиолын бүтээлүүдэд шингээсэн юм.

“Хайку” бүтээлд Зэнийг хоёр утгаар авч үзсэн байдаг. Нэгд. Энэтхэг улсад үүсэн Хятад улсаар дамжин Япон улсад нэвтрэн үр өгөөжөө өгсөн буддын шашны нэгэн сургаал, Хоёрт. Нэгэн төрлийн оюун санаа, сэтгэлгээний байдлыг хэлжээ.

Ийнхүү Зэнийн утгыг харахад, Брайдын хувьд хайку шүлэг нь юм үзэгдэл, бие хүн бүгд өөр хоорондоо адил, нэг нэгнээсээ хамааралтай, харин хувь хүн болон аливаа зүйл өөрийн гэсэн онцлог шинж, дотоод сэтгэлгээ, янз байдалтай юм гэж үзжээ.

2. Р.Х.Брайдын хайку шүлгийн орчуулгын онцлог

Брайд хайку шүлгийн оюунлаг байдлыг эрхэмлэн, нэгдүгээр ботийн талаас илүү хувийг дорнын соёл, сэтгэлгээ болон Зэнийн талаар тайлбарлан бичсэн байдаг. Мөн хайку шүлгийн бүтэц болон онцлог бүхий кирэжи, киго буюу улирал илэрхийлсэн үг, япон хэлний онцлог зэргийг нэгдүгээр ботийн тавдугаар бүлэгт 36 хуудсанд багтаан тусгасан байна.

Үүнээс үзэхэд, Брайд хайку шүлгийн арга барил, бүтцийг үл тоомсорлоогүй ч хайку шүлгийн сэтгэлгээ, оюунлаг байдлыг илүү чухалд авч үзэж байжээ. Брайдын хайку шүлгийн орчуулгаас хэд хэдэн онцлог шинж ажиглагддаг.

Нэгдүгээрт. Хайку шүлгийг гурван мөр болгон орчуулдаг. Энэ нь хайку шүлгийн бүтэц 5 – 7 – 5 үеийг баримталсан байдаг. Ингэж орчуулах нь Брайдын орчуулгын онцлог гэхээс илүүтэйгээр анхлан хайку шүлгийг орчуулан дэлхийд таниулсан В.Ж.Астон тэргүүтэй орчуулагчдын туршлагаас улбаатай болов уу. Хайку шүлгийг яагаад гурван мөрт болгон орчуулдаг тухай тодорхой тайлбар байдаггүй.

Брайд бүтээлдээ Миямори Асатарогийн “An Anthology of Haiku” болон Хэндersonы “The Bamboo Broom” гэх хоёр бүтээлийг танилцуулсан байдаг. Энэ хоёр ном нь Брайдад хүчтэй нөлөө үзүүлсэн гэж болно.

Миямори хайку шүлгийг хоёр мөр болгон орчуулсан байдаг. Харин Хэндerson хайку шүлгийг гурван мөрт болгон орчуулсан байдлаас харахад, Хэндersonы ном болон орчуулгын арга барил Брайдад илүү хүчтэй нөлөөлж байсныг илтгэж байна.

Хоёрдугаарт. Хайку шүлгийн орчуулгыг ажиглахад хоёр дахь мөрийг нэг болон гурав дахь мөрнөөс арай олон үгээр орчуулсан байдаг. Мөн хоёр дахь мөрийг нэг болон гурав дахь мөртэй үгийн тоогоор тэнцүү орчуулсан. Ингэж орчуулсан хайку шүлэг олон байдаг.

Тухайлбал: Рёокан Тагүгийн дараах хайку шүлгийн хоёр дахь мөр хамгийн богино буюу хоёрхон үгээр орчуулсан байдаг.

(Blyth, 1981:182)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
たふるれは たふるるままの にわ くさ 庭の草	Та-хү-рү-рэ-ва Та-хү-рү-рү-ма-ма-но Ни-ва-но-кү-са	The grasses of the garden,-- They fall, And lie as they fall.	Будран унах Будран бударсаар Цэцэрлэгийн өвс

Мацүо Башёогийн дараах хайку шүлгийг гурван мөрөөр хоёр үгээр орчуулсан байдаг.

(Blyth, 1981:179)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
うき ^{われ} 我を さび 淋しがらせよ かん ^{どり} こ鳥	Ү-ки-ва-рэ-о Са-би-ши-га-ра-сэ-ё Ка-н-ко-до-ри	Ah, kankodori, Deepen thou My loneliness.	Ганцаардмал намайг Гунигт автуулах Канго шувуу!

Мацүо Башёогын дараах хайку шүлгийн гурван мөр тус бүрийг гурван үгээр орчуулсан байна. (Blyth, 1981:172)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
こ ^{みち} の道や ゆく ^{ひと} 人なしに あき ^{くれ} の暮	Ко-но-ми-чи Юү-кү-хи-то-на-ши-ни А-ки-но-кү-рэ	Along this road Goes no one, This autumn eve	Энэ замаар Явах хүнгүй Намрын үдэш

Чёорагын дараах хайку шүлгийг гурван мөр тус бүр уртаар орчуулсан байдаг. (Blyth, 1981:102)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
くれ ^{たけ} の 呉竹の よよにあふひの まつりかな	Кү-рэ-та-кэ Ё-ё-ни-а-хү-хи-но Ма-цү-ри-ка-на	Today, the Aoi Festival: We greet again the many-jointed bamboos, Generation after generation.	Хулс модны Үеийн үед уулзах өдөр Наадам юм

Энэ мэтчилэн хайку шүлгийг орчуулахад мөрийн урт богиныг тэнцүүлнэ гэсэн тогтсон ойлголт байхгүй. Хайку шүлгийн 5 – 7 – 5 гэсэн бүтцийг баримтлан орчуулах нь боломжгүй юм. Энэ нь япон хэлний онцлог, соёл, аж амьдралтай шууд холбоотой.

Гуравдугаарт. Англи яруу найргийн бүтэц, шүлэгт баримтлах арга барил, тогтсон уламжлалт аргыг хайку шүлгийг орчуулахдаа баримтлаагүй. Үүний нэг жишээ бол хайку шүлэгт нэр өгөн орчуулаагүй явдал юм.

Японы богино шүлгийн төрөл болох вака шүлэгт оноосон нэр гэж байдаг бол хайку шүлэгт оноосон нэр гэж байдаггүй. Учир нь хайку шүлгийн утга санааг оноосон богино үгээр илэрхийлэх боломжгүй гэж үзсэн болов уу.

Брайд “Хайку шүлэг бол өөрийгөө устгах, үнэний үггүй дуу юм.” гэж хэлсэн байдаг. (Blyth, 1981:117) “Үгээр илэрхийлэх боломжгүй”, “Өөрийгөө устгах” гэх үг нь Зэнийн онцлог шинж болох аливаа зүйлийг үгээр илэрхийлэхгүй сэтгэл, оюун бодлоороо холбогдох, мөн би гэх үзлээс ангижрах гэсэн үзэлтэй холбоотой.

Хайкү шүлгийг орчуулахдаа нэр өгөөгүй нь Зэнийн үзэл баримтлалаас хайкү шүлгийг ойлгох хэрэгтэй гэсэн санаа хүчтэй нөлөөлснийг үзүүлж байна.

3. Киго буюу улирал илэрхийлсэн үг

“Хайкү” дөрвөн ботийн хоёрдугаар боть “Хавар”, гуравдугаар боть “Хавар”, “Зун”, дөрөвдүгээр боть “Намар”, “Өвөл” гэж боть тус бүрт дөрвөн улирлыг тусгасан байдаг.

Хайкү шүлгийн ^{さいじき} 歳時記 буюу улирал илэрхийлсэн түлхүүр үгийг улирлаар дэлгэрэнгүй судалсан анхны гадаад хүн бол Брайд юм.

“Хайкү” номын нэгдүгээр ботийн тавдугаар бүлэг “Хайкү шүлгийн арга барил” –д хайкү шүлгийн улирал илэрхийлсэн үг гэсэн дэд бүлэг байдаг. Энэ дэд бүлэг нь дөрвөн хуудас хагасаас бүрдсэн. Үүнд “Ихэнх хайкү шүлэгт улирал илэрхийлсэн түлхүүр үг байдаг. Хайкү шүлэгт улирал илэрхийлсэн түлхүүр үг чухал үүрэг, ач холбогдолтой. Гэсэн хэдий ч улирал илэрхийлсэн түлхүүр үггүй хайкү шүлэг бас байдаг. Улирал илэрхийлсэн үг нь хайкү шүлэгт заавал тусгагдсан байх шаардлагатай гэсэн үг биш юм.” гэжээ. (Blyth, 1982:351)

Дараах хайкү шүлгүүд киго буюу улирал илэрхийлсэн үггүй хайкү шүлгийн төлөөлөл юм. Улирал илэрхийлсэн үггүй Иссагийн дараах хайкү шүлгийн орчуулга. (Blyth, 1982:336)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
つきはな 月花や よんじゅうきゅうねん 四十九年 の むだあるき	Цү-ки ха-на-я Ши-жюү-кюү-нэ-н-но Мү-да а-рү-ки	The moon and flowers: Forty nine years Walking about wasting time.	Сар, цэцэг ээ Дөчин есөн жилийн Үр бүтээлгүй алхалт

Мацүо Башёогийн улирал илэрхийлсэн үггүй хайкү шүлгийн орчуулга. (Blyth, 1982:336)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
むさしの 武蔵野や さわるものなき きみかさ 君の笠	Мү-са-ши-но-я Са-ва-рү мо-но на-ки Ки-ми-но-ка-са	The Great Musashi Plain ; There is nothing To touch your kasa.	Мүсашино Саад болох зүйлгүй Чиний каса

Брайд хайкү шүлгийн кигог улирал илэрхийлсэн үг гэж тайлбарлаагүй. Харин хайкү шүлэг дэх улирлын үгс гэж тайлбарласан байгаа нь кигог хайкү шүлгийн онцлог, мөн чанарыг илэрхийлсэн гол үг гэж тодотгож үзээгүй мэт харагдаж байна.

Брайд англи хэлээр бичсэн хайкү шүлгийн тухайд: Англи хэлээр бичих хайкү шүлэгт кигог тусгаж өгөх шаардлагагүй гэдгийг нь цохон тэмдэглэжээ. (Blyth, 1982:351)

Энэ үгээрээ хайкү шүлгийг англи хэл рүү орчуулахад кигод төдийлөн ач холбогдол өгөөгүй мэт ойлгогдож байгаа ч үнэн хэрэгтээ тийм биш юм. Тэрээр “Хайкү” номынхоо хоёр, гурав, дөрөвдүгээр ботийг дөрвөн улиралд хуваан улирал илэрхийлсэн түлхүүр үгийн ач холбогдол, хайкү шүлэгт киго хэрхэн чухал үүрэгтэйг харуулсан олон хайкү шүлгийг орчуулсан байдаг. Дараах хайкү шүлгүүд нь хаврын улирлыг илтгэсэн байдаг. (Blyth, 1981:361)

Япон эх шүлэг (Мацүо)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
がんちょう 元朝や かみよ 神代のこと おもはるる	Га-н-чө-ү-я Ка-ми-ё-но-ко-то-мо О-мо-ва-рү-рү	It is New Year's morning I think also of the Age Of the God	Шинэ жилийн өглөө Камиёгийн талаар ч Бодох

(Blyth, 1981:572)

Япон эх шүлэг (Рансэцу)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
うめいちりん 梅一輪 いちりん 一輪ほどの あたたかさ	Ү-мэ и-чи-ри-н И-чи-ри-н хо-до-но А-та-та-ка-са	Another blossom of the plum, And that amount More warmth	Чавганы модны цэцэг Нэг нэгээр цэцэглэх нь Урин дулаан

(Blyth, 1981:570)

Япон эх шүлэг (Бүсон)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
はるさめ 春雨や く 暮れなんとして けふもあり	Ха-рү-са-мэ-я Кү-рэ-на-н-то-ши-тэ Кэ-хү-мо-а-ри	Spring rain; It begins to darken; Today also is over.	Хаврын бороо Харанхуйлж Өнөөдөр ч бас

(Blyth, 1981:578)

Япон эх шүлэг (Оницүра)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
春の水 ところどころに 見ゆるかな	Ха-рү-но-ми-зү То-ко-ро до-ко-ро-ни Ми-юү-рү-ка-на	Here water, And there water, The waters of spring.	Хаврын ус Энд тэнд Харагдана

Дараах хайкү шүлгүүд нь зуны улирлыг илтгэсэн байдаг. (Blyth, 1982:657)

Япон эх шүлэг (Шики)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
すず 涼しさや あおた なか 青田の中に ひと まつ 一つ松	Сү-зү-ши-са-я А-о-та-но-на-ка-ни Хи-то-цү-ма-цү	The coolness of it In the middle of a green rice – field, A single pine-tree!	Сэрүүхэн Ногоорох тариалангийн талбайд Ганц нарс

(Blyth, 1982:669)

Япон эх шүлэг (Исса)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
なに 何もないが こころやす 心安さよ すず 涼しさよ	На-ни-мо-на-и-га Ко-ко-ро-я-сү-са-ё Сү-зү-ши-са-ё	I have nothing at all, - But this tranquility! This coolness!	Юу ч байхгүй ч Сэтгэлийн амар амгалан Сэрүүхэн

(Blyth, 1982:848)

Япон эх шүлэг (Бүсон)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
あさま やま 浅間山 けむり なか 煙の中の わかば 若葉かな	А-са-я-ма Кэ-мү-ри-но-на-ка-но Ва-ка-ба-ка-на	Mount Asama; Through the smoke Young leaves appearing.	Асама уул Утаан дунд Зулзаган навч

(Blyth, 1982:717)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
かねもち 金持も	Ка-нэ-мо-чи-мо Кү-ма-мо ки-тэ-но-мү	Millionaires,	Баян хүн ч Баавгай ч ирээд уух

Орчуулгазүй - IX

くま き 熊も来てのむ しみずかな 清水哉	Ши-ми-зү-ка-на	Come and drink of this clear water, And bears.	Цэнгэг ус
--------------------------------	----------------	---	-----------

Дараах хайкү шүлгүүд нь намрын улирлыг илтгэсэн байдаг. (Blyth, 1981:909)

Япон эх шүлэг (Бүсон)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
ちちはは 父母の こと おも 事のみ思ふ あき くれ 秋の暮	Чи-чи-ха-ха-но Ко-то-но-ми-о-мо-хү А-ки-но-кү-рэ	It is evening, autumn; I think only Of my parents.	Аав ээжийн Тухай л бодох Намрын үдэш

(Blyth, 1981:927)

Япон эх шүлэг (Нангай)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
よ なか 世の中の ものかげ 影より つき けふの月	Ё-но-на-ка-но Мо-но-но-ка-гэ-ё-ри Кэ-хү-но-цү-ки	From the shades Of all things on earth, - Today's moon.	Ертөнцийн Юм үзэгдлийн тусгалаас Өнөөдрийн сар

(Blyth, 1981:889)

Япон эх шүлэг (Шики)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
くさばな 草花を え につか 書がく日課や あき い 秋に入る	Кү-са-ба-на-о Э-га-кү-ни-к-ка-я А-ки-ни-и-рү	Entering autumn, The painting of flowering plants A daily task.	Цэцэгт ургамлыг Зураглах өдрийн хэмнэл Намар болох

(Blyth, 1982:893)

Япон эх шүлэг (Бүсон)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
びんぼう 貧乏に つい 追ひつかれけり あき けさの秋	Би-м-бо-ү-ни О-и-хи-цү-ка-рэ-кэ-ри Кэ-са-но-а-ки	Overtaken By poverty, This autumn morning	Ядуу тарчигт Гүйцэгдэх Намрын өглөө

Дараах хайкү шүлгүүд нь өвлийн улирлыг илтгэсэн байдаг. (Blyth, 1982:1142)

Япон эх шүлэг (Кёкүсүи)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
さむ よ 寒き夜や うみ お こ 海に落ち込む たき おん 瀧の音	Са-мү-ки-ё-я Ү-ми-ни-о-чи-ко-мү Та-ки-но-о-то	The sound of a waterfall Falling down into the sea The winter night is cold.	Хүйтэн орой Далайд цутгах Хүрхрээний чимээ

(Blyth, 1982:1146)

Япон эх шүлэг (Шики)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
はは ふたり 母と二人 いもうと 妹をまつ	Ха-ха-то-хү-та-ри И-мо-то-о-ма-цү Са-мү-са-ка-на	Mother and I Waited for my younger sister; The night was cold.	Ээжтэйгээ Охин дүүгээ хүлээнэ Хүйтэн байна

さむ 寒さかな			
------------	--	--	--

(Blyth, 1982:1155)

Япон эх шүлэг (Эцүжин)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
ゆくとし 行年や おや しらが 親に白髪を かく 隠しけり	Юү-ки-то-ши-я О-я-ни-ши-ра-га-о Ка-кү-ши-кэ-ри	The departing year; I hid my grey hairs From my father.	Улиран өнгөрөх жил Эцгээс буурал үсээ Нууя

(Blyth, 1982:1173)

Япон эх шүлэг (Башёо)	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
たびひと 旅人と わ よ 我がな呼ばれむ はつしぐれ 初時雨	Та-би-би-го-то Ва-га-на-ё-ба-рэ-н Ха-цү-ши-гү-рэ	The first winter rain, And my name shall be called, “Traveller.”	Аянчин гэж Намайг дуудах Өвлийн анхны бороо

Брайд англи хэлээр бичсэн хайкү шүлэгт киго зайлшгүй шаардлагатай биш гэж үзсэн ч япон хэлээр бичсэн хайкү шүлэгт кигогийн ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрсөн нь дээрх хайкү шүлгийг сонгон орчуулснаас харагдаж байна.

4. Шүлгийн утга, найруулгад анхаарсан байдал

Брайд 5 – 7 – 5 гэсэн бүтэцтэй хайкү шүлгийг гурван мөрт болгон орчуулжээ. Мөн хайкү шүлгийн чухал онцлог шинж болох киго нь хайкү шүлгийн утга санааг улам гүн гүнзгий болгодог арга барил, ухаан гэж үзсэн.

Эх хайкү шүлэгт аж амьдралын хэв маяг, соёл, уламжлал нэвт шингэсэн байдаг. Шүлгийн санааг орчуулгад тусган өгөх нь хамгийн чухал зүйл ч соёлын ялгаа, амьдралын хэв маягаас шалтгаалан бүрэн гүйцэд ойлгогдохгүй, нэмэлт тайлбар шаардсан хайкү шүлэг олон юм.

Брайд эх хайкү шүлгийн юуг чухалчилж, орчуулгадаа юуг тусгахыг зорьсон бол?. Брайд эх хайкү шүлгийн эхний таван үе, дунд долоон үе, сүүл таван үеийг гурван мөр болгон, эх шүлгийн бичлэгийн дэс дарааллыг зургаан янзаар өөрчлөн англи хэлээр уншихад илүү ойлгомжтой болгон орчуулсан байдаг.

Дараах зургаан янзын орчуулгын бүтцээр ангилжээ.

1. Дээд тав, дунд долоо, доод тав гэсэн эх хайкү шүлгийн бүтцээр орчуулах.
2. Дээд тав, доод тав, дунд долоо гэсэн эх хайкү шүлгийн бүтцээр орчуулах.
3. Доод тав, дунд долоо, дээд тав гэсэн эх хайкү шүлгийн бүтцээр орчуулах.
4. Доод тав, дээд тав, дунд долоо гэсэн эх хайкү шүлгийн бүтцээр орчуулах.
5. Дунд долоо, доод тав, дээд тав гэсэн эх хайкү шүлгийн бүтцээр орчуулах.
6. Дунд долоо, дээд тав, доод тав гэсэн эх хайкү шүлгийн бүтцээр орчуулах.

Тухайлбал Мацүо Башёогийн дараах хайкү шүлгийг дээд тав, доод тав, дунд долоо гэсэн бүтцээр орчуулжээ. . (Blyth, 1982:57)

Япон эх шүлэг	Монгол галиг	Англи орчуулга (Р.Х.Брайд)	Монгол орчуулга (Д.Будсүрэн)
しず 静けさや いわ 岩にしみいる	Ши-зү-кэ-са-я И-ва-ни-ши-ми-и-рү Сэ-ми-но-ко-э	The silence; しず 静けさや	Нам гүм байдал Хадан цохионд шингэн Царцаа дуугарах

せみ こえ 蟬の聲		The voice of the cicadas せみ こえ 蟬の聲 Penetrates the rocks. いわ 岩にしみいる	
--------------	--	---	--

Брайд хайкү шүлгийг ингэж орчуулснаар англи хэлээр унших уншигчдад илүү ойлгомжтой болгож өгчээ. Энэ нь эх хайкү шүлгийн утга санааг бүрэн гүйцэд гаргахыг зорьсонтой холбоотой юм. Шүлгийн утга санааг тодруулж өгөхийн тулд эх шүлгийн бүтцийг өөрчлөн орчуулах нь дорнын болон өрнийн хэл, өгүүлбэрийн бүтэцтэй шууд хамааралтай юм.

Дүгнэлт

Өрнөдийн ихэнх судлаачид 1900 оноос өмнө хайкү шүлгийг хэт богино, шүлэгт оноосон нэр гэж үгүй, бие даасан яруу найраг, шүлгийн нэгэн төрөл гэж хүлээн зөвшөөрдөггүй байсан юм.

1930–аад оны үеэс хайкү шүлэг нь дорнын яруу найргийн нэгэн төрөл юм гэдгийг онцлон тэмдэглэж, чухалчилж үзсэн байдаг.

Брайд хайкү шүлгийг “шүлэг” гэсэн утгаар бус “Хайкү шүлэг бол дорнын соёлын цэцэг, амьдралын хэв маяг юм. Хайкү шүлгийг Зэнийн өнцгөөс ойлгож, таних хэрэгтэй.” гэсэн байдаг. (Blyth, 1981:3) Брайд “Хайкү” номондоо хайкү шүлэг болон Зэн хоёр нь харилцан холбоотой салшгүй зүйл гэдгийг харуулахыг зорьсон.

“Хайкү” номын “Хайкү ба Шүлэг” гэх гуравдугаар бүлэгт “Хайкү бол шүлэг биш. Утга зохиол ч биш.” гэж бичсэн билээ. Хайкү шүлгийг дорнын соёлын цэцэг гэж үздэг Брайд хайкү шүлгийн орчуулгад өрнийн яруу найргийн онцлог хэв шинжийг тусгаагүй. Тухайлбал: Орчуулсан хайкү шүлэгтээ нэр өгөөгүй.

Брайд хайкү шүлгийн 5 – 7 – 5 бүтцийг гурван мөр болгон, англи хэлээр ойлгоход илүү хялбар болгох үүднээс мөрийн дэс дарааллыг өөрчлөн орчуулсан байдаг. Ингэснээр хайкү шүлгийг орчуулахад шүлгийн утга санааг бүрэн тод гаргах үүднээс тав, долоо, тав гэсэн үндсэн бүтцийг өөрчлөн орчуулж болдог байна.

Ном зүй

1. 伊東裕起. (2019), 英語圏における俳句の受容史の概観, 東京. 城西大学語学教育センター研究年報
2. 松本隆志. (2017), ロシア象徴派と日本短詩型文学, 東京. 早稲田大学多元文化学会
3. Blyth, R. H. (1981). Haiku. Volume I. Tokyo: The Hokuseido Press.
4. Blyth, R. H. (1981). Haiku. Volume II. Tokyo: The Hokuseido Press.
5. Blyth, R. H. (1982). Haiku. Volume III. Tokyo: The Hokuseido Press.
6. Blyth, R. H. (1982). Haiku. Volume IV. Tokyo: The Hokuseido Press.